



ام البنین در آینه کتاب‌ها/هر آنچه زیر آسمان است فدای اباعبدالله

سیزدهم جمادی الثانی سالروز وفات حضرت ام البنین است. او که چهار پسرش در کربلا به شهادت رسیدند، فرموده بود: ای کاش فرزندانم و تمامی آنچه در زمین است فدای حسین می‌شد تا او زنده می‌ماند.

سیزدهم جمادی الثانی سالروز وفات حضرت ام البنین است. او که چهار پسرش در کربلا به شهادت رسیدند، فرموده بود: ای کاش فرزندانم و تمامی آنچه در زمین است فدای حسین می‌شد تا او زنده می‌ماند.

خبرگزاری مهر، گروه فرهنگ و اندیشه: در سیزدهمین روز از ماه جمادی الثانی سال ۶۴ هجری حضرت فاطمه بنت حزام، ام البنین (ع) همسر امیرالمومنین امام علی بن ابیطالب (ع) و مادر عباس بن علی (ع) قمر بنی هاشم از دنیا رحلت فرمود.

در منابع ضبط است که نام آن حضرت فاطمه و کنیه شریف شان ام البنین بوده است. پدر آن حضرت حزام بن خالد و مادرشان لیلی دختر شهید بن ابی عامر است. امیرالمومنین (ع) پس از شهادت بانوی دو عالم حضرت فاطمه زهرا (س) با برادرشان عقیل بن ابوطالب که در نسب شناسی شهره بود، برای ازدواج مشورت کرد و ایشان نیز فاطمه بنت حزام را پیشنهاد کرد که از قبیله بنی کلاب بود.

بنابراین امیرالمومنین (ع) آن حضرت را به همسری برگزید و خداوند چهار پسر به آن حضرت عنایت فرمود: حضرت قمر بنی هاشم عباس (ع)، عبدالله، جعفر و عثمان. همه این چهار پسر در رکاب برادر بزرگشان حضرت سیدالشهدا امام حسین (ع) به شهادت رسیدند. علت کنیه آن حضرت نیز این بود که گفته شده پس از گذشت مدتی از ازدواج مبارکش با امیرالمومنین خود ایشان به حضرت امیر (ع) پیشنهاد کرد که او را به نام اصلی اش که فاطمه بود خطاب نکند، چرا که حسنین (ع) با شنیدن این نام به یاد مادرشان افتاده و ناراحت می‌شوند. به همین دلیل نیز حضرت امیر (ع) ایشان را به ام البنین (یعنی مادر پسران) خطاب می‌فرمود.

حب شدید ام البنین (ع) به اهل بیت

روایات بسیاری درباره شدت علاقه و حب حضرت ام البنین (ع) به اهل بیت (ع) نقل شده است. روایت است که بانوانی که از کربلا به مدینه مراجعه می‌کردند در خانه ام البنین (ع) عزاداری می‌کردند. آن حضرت گرچه در کربلا نبودند ولی از شدت ناله و گریه آرام و قرار نداشتند. هنگامی که زن‌ها او را ام البنین خطاب می‌کردند و تسلیت می‌دادند، می‌فرمود: دیگر مرا ام البنین نخوانید و این روایت در مقتل ابی مخنف ضبط و ثبت است.

حضرت امام باقر (ع) در روایتی فرموده اند که آن حضرت به بقیع می‌رفت و آنقدر جانسوز مرثیه می‌خواند که مروان بن حکم با آن همه قساوت قلبی که داشت، به گریه می‌افتاد. این روایت در جلد ۴۵ بحارالانوار و کتاب «مَقَاتِلُ الطَّالِبِیْنَ» یا مقاتل آل ابی طالب به قلم ابوالفرج اصفهانی ثبت و ضبط است. این گریه و زاری آن حضرت آن قدر ادامه داشت تا اینکه ایشان به درود حیات گفت و در قبرستان مبارک بقیع به خاک سپرده شد.

از علو مقام حضرت ام البنین (ع) همین بس که وقتی بشیر بن جذلم خبر شهادت فرزندانش را به او داد، فرمود: «رگ های قلبم را بریدی! فرزندانم و هر آنچه که زیر آسمان است به فدای اباعبدالله الحسین (ع) باد اما آیا علت گریه شدید آن حضرت فقط به خاطر چهار پسرش شهید خودش در کربلا بود؟ خیر. عمده گریه و فغان آن حضرت در رثای حضرت اباعبدالله (ع) بود. روایت مهمی در کتاب «تنقیح المقال فی احوال الرجال» یا «تنقیح المقال فی علم الرجال» درباره حضرت ام البنین وجود ندارد. پیش از درج این روایت باید اشاره کرد که تنقیح المقال کتابی است فراگیر و فریه در دانش رجال. این اثر، شاید وسیع ترین کتاب رجالی شیعه امامیه و مفصل ترین اثر در علم رجال باشد.

نویسنده آن علامه عبدالله مامقانی عالم و فقیه شیعه نیمه نخست سده چهاردهم است. در این کتاب، مولف شرح احوال اصحاب ائمه و تابعین و صحابه پیغمبر و دیگر راویان را تا سده چهارم هجری و بعضی از علمای حدیث و مولفان بنام در دانش رجال را آورده است. به تعبیر خود مولف، اهل تحقیق با دسترسی به این کتاب، از مراجعه به کتاب های پیشین، بی نیاز هستند. علامه مامقانی برای نگارش این کتاب تمامی کتب رجالی و تاریخی و حدیثی شیعه و اهل سنت را دیده و کتابی درخور را فراهم آورده است.

علامه مامقانی در این کتاب روایت کرده است که: از علو مقام حضرت ام البنین (ع) همین بس که وقتی بشیر بن جذلم خیر شهادت فرزندانش را به او داد، فرمود: «رگ های قلم را بریدی! فرزندانم و هر آنچه که زیر آسمان است به فدای اباعبدالله الحسین (ع) باد.»

درباره این موضوع روایات دیگری نیز وجود دارد. نقل است هنگامی که کاروان اسیران کربلا وارد مدینه شد، حضرت ام البنین پیش از هرچیز از سرنوشت حضرت اباعبدالله پرسید و بعد خبر شهادت فرزندانش را به او دادند. وقتی که خبر شهادت امام حسین (ع) را شنید. فرمود: «ای کاش فرزندانم و تمامی آنچه در زمین است فدای حسین می شد و او زنده می ماند.» مرحوم علامه ذبیح الله محلاتی در کتاب «ریاحین الشریعه» در ترجمه بانوان دانشمند شیعه» به چنین روایتی اشاره کرد و سلسله اسنادی آن را آورده است.

چنین بانویی است که از دامانش حضرت عباس بن علی قمر بنی هاشم و علمدار کربلا پرورده می شود. شخصیتی که همه چیز خود را فدای ولایت کرد و یک تنه چون کوهی عظیم پشتیبان برادرش حضرت سیدالشهدا (ع) بود و سر در آستان او داشت. زندگانی حضرت ام البنین (ع) همیشه مورد توجه مادران فداکار شیعه در طول تاریخ بوده است. در این عصر نیز که جریان مقاومت حضوری جدی در ادامه خط سرخ شیعه دارد، باید نام آن حضرت به عنوان یک الگو همیشه مطرح شود. اما سوال اینجاست که تا چه میزان در راستای الگوسازی از این بانوان فداکار و دلیر تاریخ، تلاش شده است؟

معرفی چند کتاب

در زمینه صنایع فرهنگی حضرت ام البنین (ع) فقط یکبار موضوع بوده است: نمایش «روزهایی که به یادت گذشت» نگارش و کارگردانی سعید شاپوری که چند نوبت در تئاتر شهر به روی صحنه رفت. نمایشنامه این اجرا نیز در کتاب مجموعه نمایشنامه «بی قراری خداوند» سعید شاپوری توسط انتشارات بنیاد رودکی منتشر شد.

«ستاره درخشان مدینه»: اما یکی از بهترین منابع پژوهشی در زمینه زندگینامه حضرت ام البنین (ع) کتاب «ستاره درخشان مدینه: حضرت ام البنین سلام الله علیها: همسر باوفای امیرالمومنین علی بن ابیطالب علیه السلام» نوشته حجت الاسلام علی ربانی خلجالی است که برای نخستین بار به سال ۱۳۷۸ در انتشارات مکتب الحسین (ع) منتشر شد و پس از آن به چاپ های متعدد رسید.

در این کتاب گوشه هایی از زندگی، فضایل و کرامات حضرت ام البنین ذیل این سرفصل ها مطرح شده است: «نام و مشخصات ام البنین»، «قبیله، خاندان و پیوند با علی(ع)»، «صفات زنان شایسته»، «فرزندان»، «شهادت علی(ع)»، «شهادت ابوالفضل العباس و واکنش ام البنین»، «کرامات ام البنین»، «و محل دفن وی» و «زیارت نامه».

«ام البنین (ع)، مادر علمدار»: نوشته مهدی غلامی مهرآبادی که برای نخستین بار به سال ۱۳۸۷ توسط انتشارات آیت اشراق منتشر شد. کتاب مروری است بر کرامات و تبیین شخصیت ام البنین. نویسنده ابتدا بیوگرافی اجمالی از زندگانی اعم از نام، مشخصات قومی و قبیله‌ای و نسب ام البنین ارائه کرده و سپس چگونگی ازدواج وی با حضرت علی پس از شهادت حضرت زهرا (س) و ورود ام البنین به خانه حضرت علی و تولد حضرت ابوالفضل العباس در این خانه شرح داده شده است. نگارنده به عشق و محبت حضرت علی و ام البنین نسبت به یکدیگر اشاره کرده و جایگاه ام البنین در خانه حضرت علی و نزد آن حضرت را توصیف کرده است. بیان کرامات و فضیلتی از ام البنین و ارادت ویژه ایشان نسبت به امام حسین (ع) و شهادت چهار فرزند وی در کربلا از مباحث پایانی این نوشتار است.

«زندگی حضرت ام البنین (ع) و کرامات آن بانو»: نوشته شیخ اشرف زهیری و ترجمه سیدحسین محفوظی موسوی که برای نخستین بار به سال ۱۳۹۵ توسط انتشارات دلیل ما منتشر شد. در معرفی این کتاب آمده است: «ام البنین در فرهنگ شیعی اسلامی نامی است آشنا، پرافتخار و دوست داشتنی. نامی که همواره با تقدیر، احترام، ابراز ارادت و توسل، بر زبان آورده می شود. او به حق بانویی بود فراتر از آنچه دیده و شنیده شده است. او نمونه تمام عیار از یک زن مسلمان تربیت شده در خانواده ای اصیل و باایمان و فنا شده در دوستی اهل بیت (ع) بود. در کتاب حاضر نویسنده تلاش کرده تا حد ممکن، به دور از پیچیدگی ها و تعارفات، حضرت ام البنین را معرفی و حقایق زندگی و اندیشه او را بیان کند. در بخش کرامات ها نیز از حوادثی سخن به میان آورده که وقوع و انجام آن ها را انسان های مؤمن ممکن می دانند.»

پس از گذشت مدتی از ازدواج مبارکش با امیرالمومنین خود ایشان به حضرت امیر (ع) پیشنهاد کرد که او را به نام اصلی اش که فاطمه بود خطاب نکند، چرا که حسنین (ع) با شنیدن این نام به یاد مادرشان افتاده و ناراحت می شوند. به همین دلیل نیز حضرت امیر (ع) ایشان را به ام البنین (یعنی مادر پسران) خطاب می فرمود

«ام البنین (ع) در آینه شعر: با مقدمه ای در زندگانی و کرامات حضرت»: با گردآوری محمد خرم فر و مقدمه علی اکبر مهدی پور برای نخستین بار سال ۱۳۹۱ توسط انتشارات دلیل ما روانه کتابفروشی ها شد. کتاب بیان مطالب و گردآوری اشعاری در وصف «ام البنین» مادر حضرت ابوالفضل است که از دو بخش جداگانه تشکیل یافته است. بخش اول آن به بیان توضیحات و مطالبی پیرامون آن بانوی بزرگ صدر اسلام می پردازد. نویسنده در این فصل در قالب ۶ فصل به موضوعاتی چون: ازدواج ام البنین با امام علی (ع)، تشریح موقعیت و ویژگی های بنی کلاب که خاندان ام البنین بوده اند، فرزندان، کرامات، سوگواری ایشان در شهادت شهدای کربلا و خصوصیات فردی و جایگاه شخصیتی آن بزرگوار پرداخته شده است. بخش دوم نیز در قالب پنج فصل دیگر مجموعه اشعاری که از شعرای مختلف در رثای ام البنین سروده شده، در خود جای داده است.

«ام البنین (ع) زیباترین الگوی نامادری»: نوشته محمد رضا یکتایی که برای نخستین بار به سال ۱۳۸۴ توسط انتشارات فارابی در دسترس مخاطبان قرار گرفت. نویسنده در این کتاب خاص ذیل سرفصل هایی چون «چون نامادری و خودباوری»، «مادر و چهار شهید تناور» و «شیرزنی در غزل سرایی» زندگی ام البنین (ع) را روایت کرده است.

«ام البنین (ع) شمع یتیمان علی (ع)»: نوشته محمد آخوند که برای نخستین بار سال ۱۳۸۲ در انتشارات یاس زهرا (س) منتشر شد. این کتابی کم حجم (۳۲ صفحه) است و روایتی مجمل و مختصر ارائه می دهد از زندگانی حضرت ام البنین (ع).

«ام البنین (ع) باب الحوائج»: نوشته عباس جاسم سلمان که برای نخستین بار سال ۱۳۸۵ توسط انتشارات مکتب الحیدریه منتشر شد. این کتاب به زبان عربی شرح زندگانی حضرت ام البنین (س) را روایت می کند. نویسنده با بهره گیری از منابع مختلف تاریخ، حدیث، رجال، تفسیر و مناقب این مطالب را عنوان کرده است: معرفی ام البنین (س)، ازدواج او با حضرت علی (ع)، ام البنین (س) و ارتباط او با قرآن، به دنیا آمدن حضرت ابوالفضل (س)، برادران حضرت ابوالفضل (س)، مواظب و حکمت های آن بزرگوار، القاب حضرت عباس (س)، ام البنین (س) و وداع امام حسین (ع)، کرامات آن زن باوفا و گرامی، و ام البنین (س) باب الحوائج.

«ام البنین (ع) ربیبه بیت الامامه»: نوشته عارف آل سنبل که برای نخستین بار سال ۱۳۹۳ توسط انتشارات طلایه النور منتشر شد. کتاب مروری است بر شخصیت معنوی و زندگانی ام البنین (ع). در این نوشتار سعی شده است ضمن بررسی شرافت نسب این بانوی بزرگ، به بیان فضایل اخلاقی وی پرداخته شده و کیفیت ازدواج ایشان با امام علی و تربیت فرزندان متعدد برای آن امام در طول دوران حیات مشترک آنان توصیف شود. نویسنده ام البنین را زنی پاک، نجیب، شجاع، ارادتمند به خاندان پیامبر اسلام (ص)، عالم، ادیب، زاهد، با ایمان و باتقوا معرفی نموده که دارای سجایای اخلاقی بالایی بوده و فرزندان خود را در راه دفاع از امام حسین (ع) در کربلا از دست داده است. وی در همین زمینه به عکس العمل ام البنین در مورد شهادت فرزندان خویش در کربلا به ویژه ابوالفضل العباس اشاره کرده و مرثیه سرایی وی در سوگ امام حسین و شهدای کربلا را نیز توصیف کرده است. وی در ادامه به معرفی فرزندان این بانوی بزرگ و نیز بیان برخی از کرامات ایشان پرداخته و داستان هایی از زندگانی وی به ویژه دوران زندگی مشترک با امام علی (ع) را نیز روایت کرده است.

«ام البنین قدوة و جهاد»: نوشته علامه باقر شریف قرشی که برای نخستین بار سال ۱۳۸۹ توسط موسسه رافد منتشر شد. این کتاب یکی از درخشان ترین پژوهش ها درباره بانو ام البنین است و اوصاف و ویژگی‌ها؛ های آن حضرت را مرور می کند. نویسنده در این کتاب نخست به معرفی خاندان ام البنین پرداخته و برخی از بزرگان خاندان وی را معرفی کرده است و سپس برخی از صفات ایشان مانند شجاعت، زهد، عفت، حجاب، قناعت و ساده‌زیستی، ارادت خالصانه وی به اهل بیت پیامبر (ص) و جایگاه وی به عنوان همسر امیرالمومنین علی (ع) مورد بحث و بررسی قرار داده است.

در ادامه جایگاه ام البنین به عنوان مادر حضرت ابوالفضل مورد بحث قرار گرفته و به همین مناسبت گزارشی از ولادت ابوالفضل و القاب، اوصاف و ویژگی‌ها؛ های معنوی ایشان ارایه شده و سخنانی از ائمه در مورد شان و منزلت وی مطرح شده است. در ادامه به نقش پررنگ ابوالفضل العباس در حادثه کربلا اشاره شده و عملکرد وی در شب و روز عاشورا مورد ستایش قرار گرفته است. در پایان سوگواری ام البنین در مورد شهدای کربلا و سپس نحوه رحلت وی بیان شده است.

در نهایت این که تنها کتاب سال ۱۴۰۰ درباره حضرت ام البنین نیز کتاب کم حجم «ام البنین (ع) فاطمه ثانی» نوشته سمیرا عباسی است که توسط انتشارات علوم اسلامی در دسترس مخاطبان قرار گرفته است. اما مروری بر کتاب های منتشر شده درباره حضرت ام البنین ثابت می کند که هنوز هم نیاز به پژوهش های جدی در این عرصه وجود دارد. در میان کتاب های منتشر شده فعلی با موضوع حضرت ام البنین (ع) هرچند که منابع خوب و درخوری به چشم می خورد، اما هنوز هم پژوهشی قوی که دایره مخاطبش عامه مردم باشد منتشر نشده است. داستان نویسان جریان انقلاب نیز می توانند با دستمایه قرار دادن زندگی آن حضرت که از وجوه دراماتیک بسیاری برخوردار است، آثار ماندگاری را خلق کنند. فرهنگ ایرانی - اسلامی نیازمند الگوسازی از چنین بانوانی است.